

על קארל רנר

ח. אביעם

במות קארל רנר, נשיאה של אוסטריה, בן שמונים, הלך לעולמו. הוגה-דעות ומדינאי סוציאליסטי, מן הגדולים שבדורו, שהטביע חותמו במידה רבה על מחשבת הדור, אך לא הצליח לכוון את מדינתו ואת מפלגתו על-פי תורתו. אף משרתו הרמה בסוף חייו לא היה בה כדי לחפות על העובדה, שעולמו נחרב עליו זה-כבר וסיכום חייו עגום ביותר. לאזהרותיו והצעותיו הקונסטרוקטיביות לא שעו — ויריביו שניצחוהו במערכות הרעיוניות בקרב מפלגתו ומדינתו העלו חרס בידם.

רב כשרונות היה האיש, מחדש הלכות במדעי המשפט והסוציולוגיה, בכלכלה ובמדיניות. בצעירותו היה הסוציאליסט הראשון בתקופת האינטרנציונל השני שעמד על חשיבותה המכרעת של הבעיה הלא-מית לגבי כל תכנית סוציאליסטית ריאליזית, ממשיית, שנתן ספר כריתות ל"קוסמופוליטיון התמים" השליט בימים ההם ברחבי התנועה הפרולטארית. הוא הכיר כי מלחמת המעמדות של הפרולטאריון בלבד לא תביא לידי הגשמת הסוציאליזם, אם לא תמצא התנועה הסוציאליסטית מענה גם למאוויהם הלאומיים של העמים נטולי העצמאות. עם זה לא תמך בפתרון הרא-דיקאלי, כביכול, של הקמת מדינות לאומיות עצמאיות בכל המקרים, שכן פתרון זה היה מביא לידי פיצולן של חטיבות כלכליות גדולות ומרובות-יתרונות, אף לא היה פותר את בעית המיעוטים הלאומיים בתוך כל מדינה לאומית. הוא חזר איפוא אחר פתרון שיסור מור על אחדותן הכלכלית והצבאית של המדינות רבות-הלאומים ויבטיח עם זאת את התפתחותן החפ-שית של האומות השונות. את רעיונותיו בסוגיה זו פיתח בפעם הראשונה בספרו "מדינה ואומה" בשנת 1899 והנחותיו שימשו יסוד לתכנית הלאומית שהוחלט עליה בוועידת הסוציאליזם הקראטי האוסטרית בברין באותה שנה. רנר ראה באומה התאגדות אישית: הלאומיות אינה דבוקה בקרקע אלא באיש. כשם שהעולם הנאור פטר את עצמו מן הזהות בין המדינה והדת, כן עליו להשתחרר מן הזהות בין המדינה והאומה. ברם, האבטונומיה פרסונאלית, על-פי טבעה, אינה יכולה להקיף אלא את עניני השוק, החינוך והתרבות, ואולי ההגנה המשפטית. משום כך יש למ-צוא דרך למזג את האבטונומיה הטריטוריאלית עם האבטונומיה הפרסונאלית. הצעותיו של רנר היו איפוא: (א) יש להפוך את אוסטריה למדינת-לאומים פדרטיבית דימוקרטית; (ב) יש לבטל את ארצות-

של המדינה היהודית. ולפיכך כל המכירים עצמם כחברים למדינה זו ומבקשים ליהנות מן הזכויות, שניתנו להם בתנאי שיקימו אותם, חייבים לקיים אותם". ובעמדה זו הרי מימון אף רציני יותר מן הרמב"ם; בניגוד למנדלסון מצדיק הוא את החרם אשר הטיל הרב בהמבורג על הפושעים העוברים על דת ישראל בפרהסיא. ואולם את עצמו הוציא מימון מן הכלל: "מי שפורש ממדינה זו ואינו רוצה לתחשב לחבר לה ומוותר על כל הזכויות, אחת היא, אם נעשה חבר למדינה אחרת או פרש להתבודדות, שוב אינו חייב לקיים את החוקים הללו". מימון פרש מאתנו. לא חיו בו אותם הגעגועים לתחית-הלב של היהדות, שאנו מוצאים באינטליגנציה היהודית בדור שאחרי מימון ושהיו נצני הציונות. מימון סבל יותר מדי מאי-הסובלנות היהודית, כדי שיהיה מקום בלבו לגעגועים רומאנטיים. על חייו בישיבה הוא כותב את המלים המרות: "קולמוסי נשמת מידי, כשאני מעלה על זכרוני, כי אני ורבים כמוני אנוסים היינו לבלות את מבחר שנותינו, את השנים, שבהן מגיעים כוחות האדם לידי עצם חזקתם, בלימוד זה, הממית את הרוח, ולהיות ערים לילות תמימים, כדי להכניס משמעות במקום שאין שום משמעות, לגלות בחריפות סתירות במקום שלא נמצאו שום סתירות, וליישב בחידוד השכל סתירות בולטות, לרדוף בשלשלת ארוכה של דקדוקים אחרי צללים ולבנות מגדלים באויר".

מתוך חיות-נעורים קשות אלה מבינים אנו שמימון פרש מאתנו ולא ניסה להגיע לידי סינתזה חיובית. המסורת היהודית חזקה מאד בלבו; ספר חייו הוא כולו ספר יהודי מבחינת התוכן, ואותו הספר הקובע את עמדתו בתולדות הפילוסופיה, ה"מסה", מסתיים בהבאה ממסכת ברכות. מימון פרש להתבודדות פילוסופית ונשאר מחוץ לתחומנו בחייו כשם שנקבר מחוץ לקבר ישראל במוותו. הבעיות שנתגשמו בחיים טראגיים אלה של פילוסוף יהודי גדול, לא באו על פתרון עד היום הזה. אמנם בשלושת הדורות משלמה מימון ועד הרמן כהן — הפילוסוף היהודי-גרמני הגדול השני אחרי מימון שהיה גם מבחינת תוכן מחשבתו הפילוסופית קרוב למדי למימון — נעשתה עבודה רוחנית כבירה בקרב יהודי אירופה מתוך חי-פוש פתרון לבעיה: כיצד ניתן לחיות כיהודים דתיים כיום? אך שלשלת ההתפתחות של היהדות באירופה נקרעה באמצע. כעת מחויבים אנו, בתוך נסיבות שהשתנו מיסודן, להאבק מחדש על הפתרון. חיו הטראגיים של שלמה מימון שוב אינם בשבילנו מה שהיו לדורות אחרים: קוריוז ספרותי, אלא עצם מעצמנו ובשר מבשרנו בהאבקנו על האפשרות לחיות כיהודים בעולם של היום.

רבות-הלאומים ובהקמת רפובליקות לאומיות עצמאיות. רנר העמיד בראש הרפובליקה האוסטרית. עכשיו שכל הלאומים פרוש ממסגרת המדינה האוסטרית, תבעו הסוציאליזמוקרטים שבאוסטריה הגרמנית את איחוד מדינתם הקטנה עם גרמניה. רנר קיבל אף הוא את סיסמת ה"אגשלוס" (ההסתפחות). אך בנפשו לא היה שלם עמה והיפס דרכים להתקרבות מחודשת בין המדינות שהוקמו על חרבות המונארכיה ההבסבורגית. בשיתוף עם ראש הממשלה הצ'כוסלואקית. הסוציאליזמוקרטים. טוסאר, עיבד הצעה לברית מכס של מדינות הדאנובה, שבה ראה שלב ראשון לפדרציה מדינית. אך תכנית זו קמלה באבה נוכח התנגדות משולשת: הריאקציה הקתולית באוסטריה וב-הונגריה לא רצתה בפדרציה דימוקראטית אלא בהחזרת בית הבסבורג לכס-המלוכה; הרוב במפלגה הסוציאליזמוקרטית האוסטרית בהנהגתו של אוטו באואר אהז בעקרון המדינות הלאומיות ותבע את הצטרפותה של אוסטריה לגרמניה; מאסאריק ובאגאש התנגדו בכל תוקף לשתי המגמות הללו. הם בחרו באוריאנטציה צרפתית והקימו את "ההסכמה הקטנה", של צ'כוסלובקיה, יוגוסלאוויה ורומניה כחריס בפני הרביזיוניזם ההונגרי וגרמניה רבתי גם יחד.

גם במדיניות-הפנים ובמדיניות הכלכלית חלק רנר על הקו השליט במפלגה. התופעה האופיינית לתקופתנו היא, לדעתו, חדירתה של המדינה אל תחום הכלכלה. אם "הכלכלה הטהורה", אשר המדינה לא התערבה בה, היתה משרתת את ענייניהם של בעלי ההון, הנה המדינה בימינו מגינה יותר ויותר על האינטרסים של הפרולטריון ומביאה לידי שיחבור (סוציאליזציה) בהדרגה של כל הפונקציות הכלכליות. התחיקה הסוציאליטית והביטוח הסוציאלי, השפעתה הגוברת של המדינה על סחר-החוץ, על מדיניות המטבע והאשראי הם צעדים בכיוון זה. לפיכך חייב מעמד הפועלים לשנות את יחסו אל המדינה. לנטוש את התנגדותו העקרונית למדינה הבורגנית ולנקוט בעמדה חיובית למדינה ולהשתתפות בממשלה. רנר לא זו בלבד שמא מין הוא באפשרות סוציאליזם אולוציוני, אלא רואה הוא בדיקטאטורה מהפכנית את היסוד של הסוציאליזם, שהרי אין להפריד בינו לבין הדימוקראטית. סוציאליזם פירושו שפע וחירות, והגשמתו אינה מצריכה ריכוז השלטון בידי הפרולטריון החרשתי, אלא ביטול המעמדות הטפילים שאינם ממלאים עוד תפקיד של יצירה במשק ומתן חופש מכסימאלי לכל המעמדות שיש ברכה בתפקידם, שכן קיומה ופיתוחה של כלכלה באין מפריע הוא תפקידו העיקרי של הסוציאליזם. רנר איננו תומך בהלאמה כללית של אמצעי הייצור, העשויה להצמיח מינהל ביוקראטי;

הכתר הישנות ובמקומן יש לכונן שטחי שלטון עצמי מוגדרים ככל האפשר מבחינה לאומית. בתי-הנבחרים של שטחי שלטון עצמי יחוקקו את חוקיהם ויקבעו את הנהלתם. כל שטחי שלטון עצמי של אותה אומה יהיו יחד ברית לאומית אחידה המסדרת את ענייניה הלאומיים באופן אבטונומי. בדרך זו תובטח לכל אומה מידה מכסימלית של אבטונומיה בעניינים הכלכליים, הסוציאליים והמוניציפאליים. מוסדות המדינה הפדראטיבית האוסטרית יטפלו רק בעניינים המשותפים לכל המדינה, כגון מדיניות החוץ, סחר חוץ, הגנה וכד'; ג) כל אומה, כאגודה אישית, תטפל באופן אבטונומי לגמרי בענייני החינוך ותגיש לבני עמה עזרה משפטית. הואיל וכל מיעוט לאומי הוא גם רוב בשטח שלטון עצמי אחר, הרי תהיה בצירוף זה של אבטונומיה טריטוריאלית ופרסונאלית ערובה מספקת שלא יבולע למיעוטים.

רעיונותיו של רנר מצאו בזמנו הד חזק ושימשו כוח דוחף הן למחקר סוציולוגי של הבעיה הלאומית והן למחשבה המדינית. בעקבותיו הלכו סוציאליסטים רבים שהעמיקו בחקר תבעיה הזאת, ובראשם אוטו באואר באוסטריה ולנין ברוסיה. המפלגות הסוציאליסטיות באוסטריה ורוסיה קיבלו תכניות שהתבססו על הצעותיו. המפלגה הפולנית נתפלגה בשאלה זו. גם לא-סוציאליסטים רבים ראו בהצעותיו של רנר בסיס לפתרון קונסטרוקטיבי. בוינה נוסדה אגודת "אבטונומיה לאומית", גם תומאס ג. מאסאריק נמנה עם חבריה.

הנחותיו של רנר הפכו, כידוע, גם את המחשבה הציונית. השפעתו ניכרת הן בציוני אוסטריה כגון ר. שטריקר ואדולף באהם, והן בהחלטות ועידת הלסינגפורס, שבה הרצה יצחק גרינוברים על בעית האבטונומיה היהודית ברוסיה. אך ביחוד העמיקו דעותיו להשריש באגף האוסטרי של פועלי-ציון, וביחוד בכתביהם של שלמה קפלנסקי ומכס רוזנפלד. "ההצעה לחוק שלטון עצמי למיעוט לאומי" של ברית-פועלי-ציון משנת 1917 בנויה על הנחותיו של רנר, וקפ-לנסקי בתזכיר-ההסבר שלו מסתמך עליהן בפירוש. כמובן, הרבו המדינאים היהודים להדגיש את היסוד הפרסונאלי בהצעותיו של רנר, שהרי לא היו סיכויים לאבטונומיה טריטוריאלית ליהודים בגולה.

עיוורונו של בית הבסבורג ומדיניותו הרברבנית והמתגרה בעמים הסלאוים שמו לאל כל תקוה להסדר הבעיה הלאומית במסגרת ממלכת הבסבורג והביאו, בסופו של דבר, למלחמת העולם הראשונה. בראשית המאה היה מאסאריק בין תומכי תכניתו של רנר, אך עתה הפריח את הסיסמה: הרסו את אוסטריה-הונגריה! מלחמת-העולם נסתיימה בתמוטת המדינות

הפגמים האלה היתה דרכו קונסטרקטיבית יותר ובעיניו לת סיכויי הצלחה גדולים יותר מן המדיניות הראי-דיקאלית, שאינה מחייבת למעשים מהפכניים, של יריביו. יתכן מאד כי ביולי 1927 יכלו פועלי אוסטריה לתפוס את השלטון ולכונן משטר ראדיקאלי-דימוקרטי. נסיון כזה לא נעשה, כי אוטו באואר לא העלה כלל על דעתו שפועלי אוסטריה יוכלו להגיע לשלטון אלא אם כן יהיו נישאים על גלי מהפכה אירופית. אך הואיל ולא נעשה הנסיון לכבוש את השלטון, נעשתה מדיניותו הראדיקאלית של באואר למדיניות עקרה של מחאה, שגיבשה בהכרח את כל כוחות הריאקציה במחנה הפאשיסטי. אכן, תפיסתו של רנר חסרה היתה את הקסם והברק של תכנית העשויה מיקשה אחת. אולם בסופו של דבר, לא הועילו ברקם וקסמם של יריביו כלום. הריאקציה הקתולית של זייפל סללה דרך לפני ה"אנטיכריסט", הדימוקרטיה הצ'כית הצופה למערב נכנעה לפאנגרמניזם, והסוציאליזם הרדיקלי של באואר לא עמד נגד התקפת הפאשיזם. התקוממות ה"שוצבונד" לא היתה עוד עשויה לכבוש את השלטון אלא להגן על כבוד התנועה בלבד. איש לא יוכל להוכיח, כמובן, כי מהלך ההיסטוריה היה משתנה, אילו שמעה תנועת הפועלים האוסטרית בקולו של רנר. ועם זה קשה שלא להתרשם מן הפאתוס שבדרכו הטראגית של רנר, שראה בחורבן עולמו, מדינתו ותנועתו בעקבות נצחונם של חברי-יריביו.

עם ביטול המשטר הפרלמנטרי באוסטריה בשנת 1933 נפסקה, למעשה, פעילותו המדינית של רנר. לא היה לו חלק במרד ה"שוצבונד" והוא פרש מכל עבודה ציבורית. אחרי מיגור הנאציזם נבחר אמנם לנשיאה של אוסטריה, אולם לא היתה לו עוד השפעה מעשית על כיוון מדיניותה.

לדעתו יתכן תיכנון כלכלי אם רק תחלוש המדינה על מדיניות האשראי ועל סחר-החוץ. הלאמת הבנקים, שיחבור הביטוח ושלטת המדינה בסחר-החוץ, אלה, לדעתו, עמודי-התווך במדיניות כלכלית סוציאליסטית, ואילו בשדה הייצור יש לשמור על גיוון הצורות המש-קיות ויש לעודד את הקואופרציה לכל ענפיה. (רנר היה שנים רבות יושב-ראש האינטרנציונל הקואר-פרטיבי).

מתוך השקפה כוללת זו נבין גם את עמדתו של רנר במדיניות הפנים. הוא התנגד לקו המעמדי-האופר-וציני של אוטו באואר והמליץ על ממשלה קואלי-ציונית. במשבר שנוצר באוסטריה אחרי מהומות יולי 1927 חידש את מאמציו להגיע לידי הבנה ושותפות בממשלה בין הסוציאלי-דימוקרטים ובין האגף המתון במפלגה הקתולית. תקותו היתה שקואליציה זו תעצור את המגמות הקלריקאלי-ות-פאשיסטיות של זייפל ודולפוס. קואליציה כזו עשויה היתה להתרחק מאי-טליה הפשיסטית ולהתקרב לפראג ולדימוקראטיה המערבית. אך אוטו באואר דחה את רעיון הקואליציה מחשש לסכן את אחדות תנועת הפועלים על ידי הפשרות שהן נחלת כל ממשלה קואליציונית ולהכ-שיר את הקרקע גם באוסטריה לתקומת מפלגה קומר-ניסטית ולפילוג המעמד. אחדותו המדינית של המעמד עדיפה היתה בעיני אוטו באואר מן ההשפעה הממשית על דרכי השלטון. בועידת המפלגה בסתיו 1927 נוצח רנר וניגודי המעמדות באוסטריה הלכו והחריפו.

אין ספק כי רנר הפריז הרבה בהערכתו החיובית את התערבות המדינה בחיים הכלכליים וכי אמונתו בתהליך הבלתי-מופרע של הדימוקרטיזציה במדינה לא היתה מבוססת כל צרכה. באופטימיות מוטעית זו לא נבדל משאר בעלי הראויה במארכסיזם, החל בברנשטיין. עם זה אין עוד ספק כיום, שעל אף כל